

ქსნის ერისთავების მამულების საკითხი დოსითეოს ფიცხელაურის „ოსეთის სასულიერო კომისიის“ კროეჰტში

ქსნის საერისთავო წარმოიშვა XIII საუკუნეში ქართლის საერისთავოს დაშლის შემდეგ მდინარე ქსნისა და მის დასავლეთით მდებარე ხეობებში [1, 34]. მომდევნო პერიოდში ერისთავებმა შეიერთეს ბარისა და მთის მოსაზღვრე ტერიტორიები და გააფართოვეს თავიანთი მამულები [1, 36].

XV საუკუნის დასაწყისიდან ქსნის საერისთავო ფაქტიურად სათავადოდ იქცა. XVI-XVII სს. მიჯნაზე ერისთავებმა რეზიდენცია ახალგორში, საგვარეულო სამარხი კი ლარგვისიდან იკორთაში გადაიტანეს, ხეობის გამგებელთა გვარი – ქვენიფნეველი, კი ქსნის ერისთავით შეიცვალა [1, 36; 2, 79-80].

XVIII ს-ის 70-იანი წლებისთვის ქსნის საერისთავო ვრცელ ტერიტორიას მოიცავდა. მასში შედიოდა: ქსნის, ალევის, ჭურთის, ცხრაძმის, ქარჩოხის, ჟამურის, ქოლოთ-ქვიტკირის, ისროლის, მეჯუდის, პატარა ლიახვის ხეობები, მალრან-დვალეთი, გვერდისძირი [1, 38].

გაძლიერებული ქსნის ერისთავები ცენტრალურ ხელისუფლებას ხშირად ეურჩებოდნენ. მათი არაერთი ლაღატის გამო ერეკლე II-მ 1777 წელს გააუქმა აღნიშნული სათავადო [3, 500-501; 11, 73], ქსნის ერისთავებს კი დაუტოვა მხოლოდ ტყვიავი, მარანა, კარალეთი, რეხა, მეჯვრისხევი, სათემო, კუმისი, ნავთლუდი, ერისთავთა ქონება გორსა და ცხინვალში; საერისთავოს დანარჩენი ნაწილი გამოცხადდა სახასოდ და გადაეცა ბატონიშვილებს: გიორგის და იულონს, რომლებმაც შემდგომ ის თავის ძმებსა და შვილებს გადაუნაწილეს. 1786 წელს ერეკლემ ჩამოართვა ერისთავებს მეჯვრისხევი და ზოგი სხვა სოფელი, 1790 წელს კი ისინი საბოლოოდ განდევნა საერისთავოდან [1, 38].

პლატონ იოსელიანი გადმოგვცემს იმ წინააღმდეგობას, რომელიც ერეკლე II-ის სამეფო კარზე ქსნის ერისთავებისთვის მამულების ჩამორთმევას ახლდა: „შეგროვილთა მეფისა სასახლეშია შინა მდივანბეგთა განიხილეს საქმე და ორგულება, რომელთაცა შესწა-

მებდნენ ერისთავთა. ჭაბუა ორბელიანმან და იოსებ თუმანიშვილმან და სხვათა სძლეს სხვათა და განაჩინეს სრულიად უკუნითი უკუნისამდე მოელოს მათ საერისთაო. სიმტკიცისათვის და შეუცვალებლობისათვის ესრეთისა განჩინებისა იქმნა კრება, დაინერა ძეგლისწერა, და მოსწერდა ხელი დაესვათ ბეჭედნი მეფისა და სამეიფოსა სახლისა წევრთა, კათალიკოსისა და მღვდელმთავართა რვათა. კირილე მთავარეპისკოპოსმან მისცა ხმა მიემატოს ძეგლისწერას ესეცა: „იყავნ კრული თვით მეფეცა, რომელმანცა განხსნას შეკრულება ესე და სცვალოს განჩინება“ [11, 78]. ამ საკითხის ირგვლივ ერთსულონება არ იყო თვით სამეფო ოჯახში. ბატონიშვილ გიორგის (შემდგომში მეფე გიორგი XII) „არა უნებდა არც ხელის მოწერა, არცა ბეჭდის დასმა“, მაგრამ ერეკლე II – ეს ვერ შეეწინააღმდეგა და „მორჩილ ექმნა მამასა, გარნა გაიმეგობრა ერისთავნი და მთისა მკვიდრნი, რომელთაცა სურდათ ერისთავნი თვისნი, გალალეზულნი მათგან“ [11, 78]. „აქედამ სცნეს პირველად ჰაზრი მეფის ძისა, რათა ჰყვანდეს შემდეგ დროთათვის განდევნილნი ერისთავნი თანაშემწედ პირისპირ მეორისა დედისაგან ძმათა, რომელნიცა სძულობდენ მას“. „ესე სიყვარული მათ შორის დასცხრა და განქარდა მაშინ, როდესაც ერისთავმან რევაზ 1800 წელსა შეირთო ცოლად ანასტასია, ქალი ირაკლისა და ოდეს ფარნაოზ მეფის ძემან იდუმალვე მამისა მიიყვანა ცოლად ანნა, ქალი ყულარალასისა ერისთავისა“ [11, 78].

პლატონ იოსელიანისავე სხვა ცნობაზე დაყრდნობით, ჩვენ შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ გიორგი ერეკლეს ძე, დარეჯანის შვილების ერისთავებთან დამოყვრებამდეც არ იყო კარგ დამოკიდებულებაში ამ საგვარეულოს წარმომადგენლებთან, ყოველ შემთხვევაში მათთვის მამულების დაბრუნებას არ ფიქრობდა. 1798 წლის 12 მარტს თელავში აზნაურმა გიორგი ფიცხელაურმა მას მიჰგვარა შვილიშვილი, გრიგოლ იოანეს ძე. „მაშინ მეფემან ინება და განუახლა ჩამორთმეული ადრევე ერისთავთაგან ქსანზედ ისროლის ხევისა (ისროლის ხევი ერისთავების ძირძველი სამფლობელო იყო) მოურავობა საშვილიშვილოდ [11, 59-60]“, რითაც კიდევ უფრო გააღრმავა კონფლიქტი ამ ორი საგვარეულოს წარმომადგენლებს შორის.

გიორგი XII-ის გარდაცვალების შემდეგ (1800 წლის 28 დეკემბერი), ქართველი ბატონიშვილები ერთმანეთს დაუპირისპირდნენ სამეფო ტახტის ხელში ჩასაგდებად, რუსეთის საიმპერატორო კარმა კი დაიწყო ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმების პროცესი. შექმნილი ვითარება კარგად გამოიყენეს ქსნის ერისთავებმა, რომლებმაც ბაგრატიონების ორივე დაპირისპირებული მხარის წარმომადგენლებს სთხოვეს კუთვნილი მამულების დაბრუნება. ქართველმა ბატონიშ-

ვილებმა: იულონმა, ალექსანდრემ და ფარნაოზმა დაუბრუნეს ერისთავებს მამულები [1, 38]. ამით მათ გააძლიერეს თავიანთი მომხრეთა დასი.

1801 წლის 24 ივნისის ნოტის საფუძველზე რუსეთის ხელისუფლებამ ქართლ-კახეთის დროებით მმართველად გამოაცხადა დავით გიორგის ძე [21, 814], რომლის ბრძანებითაც, მისი მონინააღმდეგე ქართველი ბატონიშვილების მრავალი მამული გადაეცა ქსნის ერისთავებს და სხვა ქართველ თავადებს [3, 301-303; 20, 67-68].

ალექსანდრე I-ის მანიფესტი ქართლ-კახეთის სამეფოსა და ბაგრატიონების დინასტიის გაუქმების შესახებ რუსეთში 1801 წლის 12 სექტემბერს გამოცხადა, მისი ქართული მოსახლეობისთვის გაცნობა კი 1802 წლის გაზაფხულისთვის იყო დაგეგმილი. რუსულ პოლიტიკურ წრეებში არცთუ უსაფუძვლოდ ფიქრობდნენ, რომ მანიფესტის გამოცხადებას ბაგრატიონების სამეფო სახლის წარმომადგენლებისა და ქართველი ხალხის მხრიდან შეიარაღებული დაპირისპირება მოჰყვებოდა [21, 825; 16, 159]. ბაგრატიონებს უდიდესი გავლენა ჰქონდათ ქართლის ჩრდილოეთი რაიონების მცხოვრებლებზე (ამ ტერიტორიის მნიშვნელოვანი ნაწილი მათ სამფლობელოებს წარმოადგენდა), რის გამოც რუსეთის კონტროლს გარეთ დარჩენილი ეს ტერიტორია ადვილი შესაძლებელი იყო ქართული ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის მომზადებისა და გაჩაღების მძლავრ კერად გადაქცეულიყო. ყოველივე ამის გამო რუსეთის მმართველ წრეებში ჩქარობდნენ ამ ტერიტორიების მცხოვრებლების მორჩილებაში მოყვანას. 1802 წლის თებერვალში ქართლის ჩრდილოეთ რაიონებში კავკასიის გრენადერთა პოლკის პოდპოლკოვნიკ სიმონოვიჩის ხელმძღვანელობით მოეწყო სამხედრო ექსპედიცია, რომლის შემდეგაც რუსეთმა ადგილობრივი მოსახლეობა „კანონიერ ხელისუფლებას“ დაუმორჩილა [3, 581-588]. ამ მხარის სამართავად კავკასიის რუსულმა ადმინისტრაციამ თავისი მოხელეები დანიშნა [3, 584-585]. ერისთავები კვლავ სამფლობელოს გარეშე დარჩნენ. ამის შემდეგ ქსნის ერისთავები სამფლობელოების დაბრუნებას რუსეთის ხელისუფლების მეშვეობით შეეცადნენ.

1802 წლის 10 მაისს გენერალ-მაიორ კნორინგისადმი მიწერილ წერილში ისინი რუსეთის ხელისუფლებას შეახსენებდნენ ქსნის ერისთავების საგვარეულოს წარმომადგენლების მიერ რუსეთის მიმართ გამოჩენილ ერთგულებას და „წინაპრების მემკვიდრეობის“ დაბრუნებას ითხოვდნენ [3, 500; 13, 100].

რუსეთის სამეფო კარმა დაწვრილებით შეისწავლა ეს საკითხი. იმპერატორ ალექსანდრე I-ის 1802 წლის 4 სექტემბრის ბრძანების

საფუძველზე საქართველოს უმაღლესმა ხელისუფლებამ ერთხმად მიიღო გადაწყვეტილება ერისთავებისათვის ქსნის მამულების დაბრუნებისა და ქართული სამეფო სახლის წარმომადგენლებისთვის ჩამორთმეული ტერიტორიების სანაცვლოდ შესაბამისი პენსიების დანიშვნის შესახებ [4, 550]. იმპერატორ ალექსანდრე I-ის 1803 წლის მარტით დათარიღებული პატაკით ქსნის ერისთავებს დაუბრუნდათ კუთვნილი მამულები [4, 550].

ქსნის ერისთავებისთვის მამულების ჩამორთმევის საკითხი კვლავ დადგა დღის წესრიგში XIX საუკუნის 10-იანი წლების დასაწყისში. იგი მჭიდროდ გადაეჯაჭვა „ოსეთის სასულიერო კომისიის“ აღდგენას.

ამ პერიოდში ჩრდილო კავკასიაში გააქტიურდნენ მაჰმადიანი სასულიერო პირები, რომლებმაც წარმართი და ქრისტიანი მთიელების გამაჰმადიანება დაიწყეს. რუსეთის იმპერატორმა მიზანშეწონილად მიიჩნია ამ პროცესისთვის ბერძნულ-რუსული სარწმუნოების მისიონერების მოღვაწეობა დაეპირისპირებინა და ამით შეესუსტებინა მთიელთა გამაჰმადიანების პროცესი [7, 48]. უცხო აღმსარებლობის საქმეების მთავარმმართველმა [7, 47] გოლიცინმა იმჟამად (1811 წ.) პეტერბურგში მყოფ გორის არქიმანდრიტ დოსითეოს ფიცხელაურს ამ საკითხზე თავისი მოსაზრებების წერილობითი სახით წარდგენა დაავალა [7, 48].

დოსითეოს ფიცხელაურის გოლიცინისადმი წარდგენილი მოხსენებითი ბარათი შეიცავდა მოკლე ცნობებს საქართველოში მცხოვრები ოსების შესახებ. მასში ვკითხულობთ: „კავკასიის მთებში მცხოვრები ქართველი ოსები უძველესი დროიდან იყვნენ ქართველი მეფეების უშუალო დაქვემდებარებაში და უფროსებად ჰყავდათ მეფეებისგან დანიშნული თავადები. საქართველოში გუბერნიის გახსნის შემდეგ მოექცნენ მათ მფლობელობაში და განიცდიდნენ ისეთ სისასტიკეს, რომლის მსგავსსაც კავკასიაში ვერსად ნახავთ. ამის გამო ოსებს სძულთ ქართველებიც და მათი სარწმუნოებაც. კავკასიის სხვა მცხოვრებლებიც სწორედ იმიტომ ებრძვიან ხელისუფლებას (რუსები იგულისხმებიან), რომ რუსების მიერ მათი დაპყრობის შემდეგ ქართველი თავადების ბატონობის ქვეშ მოხვედრის და მსგავს უბედურებაში ჩავარდნის ეშინიათ. ხსენებული მემამულეები თვითონაც მონაწილეობენ ოსების თავდასხმებში... მათ არ სურთ ოსების გაქრისტიანება, რათა ისარგებლონ მათი უვიცობით. ჩვენს სარწმუნოებაზე მოქცეული და საქართველოში გადმოსახლებული ყველა ოსი მათ ისევ დააბრუნეს ძველ სოფლებში, სადაც არ ჰყავთ რა მღვდელი, იძულებულნი გახდნენ მიეტოვებინათ ქრისტიან-

ნობა“. დოსითეოსი ხაზს უსვამდა იმ გარემოებას, რომ ოსების დამშვიდების, გაქრისტიანებისა და მათთან მოლაპარაკების დაწყების ყველა მცდელობა იქნებოდა უშედეგო იქამდე, სანამ ისინი აღნიშნული თავადების დაქვემდებარებაში იქნებოდნენ. დოსითეოს ფიცხელაურის აზრით, მთიელთა გაქრისტიანებაში წარმატებისთვის:

1) თავადებს უნდა ჩამორთმეოდათ კავკასიის ყველა სამფლობელო, რომელზედაც კავკასიაში გუბერნიის გახსნამდე მათი მფლობელობა არ ვრცელდებოდა. ამის სანაცლოდ ყოველწლიურად მისცემოდათ 10 ათასი ვერცხლის მანეთი.

2) ოსებთან მოსალაპარაკებლად უნდა გაეგზავნათ იოანე იალღუზიძე, რომელიც იმის გამო, რომ მრავალრიცხოვანი ოჯახის წარმომადგენელი იყო, მათში ნდობით სარგებლობდა. ის თავისუფლად ფლობდა როგორც ოსურ, ასევე ქართულ ენებს. განსწავლული იყო ფილოსოფიასა და საღმრთო წერილში. მისთვის პენსიის სახით უნდა დაენიშნათ 400 ვერცხლის მანეთი.

3) ოსების მეზობლად მცხოვრებ აზნაურებს, რომლებიც ადრე მათი მოურავები იყვნენ: ნიკოლოზ და გლახა ფიცხელაურებს, ზურაბ ფურცელაძესა და იორამ ჩერქეზიშვილს, რომლებიც ყოველთვის გამოთქვამდნენ მთიელების მართლმადიდებლობაზე მოქცევის სურვილს, უნდა ემოქმედათ იალღუზიძესთან ერთად. მათ უნდა დანიშნოდათ პენსია 400 ვერცხლის მანეთის ოდენობით და მისცემოდათ შესაბამისი ჩინები.

მე-4-ე და მე-5-ე პუნქტებში დოსითეოსი აღნიშნავდა, რომ გარკვეული დროის განმავლობაში მათ უნდა მისცემოდათ 5000 ვერცხლის მანეთი ურწმუნოების მონათვლის ხარჯებისთვის; ასევე, ხელისუფლებას მათ დამხმარეებად უნდა განემნესებინა მღვდლები და სხვა პირები.

ოსების დასამშვიდებლად და ქრისტიანობაზე მოსაქცევად დოსითეოსი ყოველწლიურად 17000 ვერცხლის მანეთის გამოყოფას ითხოვდა და რუსეთის მთავრობის მისამართით წერდა, რომ „ეს ხარჯი არ უნდა მოსჩვენებოდეთ გადაჭარბებულად, რადგანაც ამ პროცესის წარმატებით ჩატარების შემთხვევაში, ხელისუფლება ისარგებლებდა ამ ხალხიდან მიღებული შემოსავლებით, რომელიც ორჯერ გადაამეტებდა გაღებულ ხარჯებს“ [7, 48-49 23, 52-53]..

დოსითეოს ფიცხელაურის მიერ წარდგენილი მოსაზრებები საქართველოს იმუამინდელ მთავარსარდალ ტორმასოვს გადაეცა განსახილველად. რომელმაც მას შემდეგი ხასიათის შენიშვნები დაურთო (აქტებში შენიშვნები მოსდევს 1812 წლის 21 იანვარს გოლიცინის მიერ პაულიუჩისადმი მიწერილ წერილს და დოსითეოს ფიც-

ხელაურის ბარათს. შესაძლოა, იგი გოლიცინს ეკუთვნოდეს, როგორც ამას ვლ. ნვერაჟა წერს [23, 53], თუმცა ის, რომ აქ გამოთქმული მოსაზრებები ტორმასოვისას ემთხვევა და არა გოლიცინისას, ამავე დროს, ერთ-ერთ დოკუმენტში არის ცნობა იმის შესახებ, რომ დოსითეოსის მიერ წამოყენებულ დებულებებზე შენიშვნები ტორმასოვმა გააკეთა, ჩვენ გვაძლევს იმის თქმის უფლებას, რომ ამ შენიშვნების ავტორი ტორმასოვია): „საქართველოს ოსებად წოდებული ხალხი შეადგენს დაახლოებით 5000 ოჯახს. ისინი სახლობენ კავკასიის მთებით გამიჯნულ ოთხ ხეობაში და ინოდებიან იქ ჩამომდინარე მდინარეების სახელებით: არაგვის, ქსნის, ლიახვის და ნარის ოსებად. . . საქართველოს რუსეთთან შეერთების შემდეგ მხოლოდ ქსნის ოსები გადავიდნენ სახაზინო უწყებიდან ერისთავების მფლობელობაში“ [7, 49].

ტორმასოვმა დოსითეოსის მიერ წამოყენებულ I პუნქტზე გააკეთა შენიშვნა, რომ საკითხის ასეთი გადაჭრა ერისთავებისთვის ქსნის ოსების ჩამორთმევას ნიშნავდა (სწორედ ისინი გადავიდნენ თავადების მფლობელობაში რუსების მიერ საქართველოს დაკავების შემდეგ). „ეს მამული კი ერისთავებს ებოძათ როგორც ერთგული სამსახურის სანაცვლოდ, ასევე იმიტომაც, რომ მათ ის უკანონოდ ჰქონდათ წართმეული ქართველი მეფის მიერ, რომლის ჩამორთმევის უფლებაც ამ მფლობელების თანხმობის გარეშე მას არ ჰქონდა“ [7, 419].

2-ე და მე-3-ე პუნქტებზე კი აღნიშნა, რომ რადგანაც იგი პირადად არ იცნობდა დასახელებულ პიროვნებებს (იალღუზიძეს, ფიცხელაურებს, ფურცელაძეს და ჩერქეზიშვილს-ავტორის შენიშვნა), კომისიაში ამ უკანასკნელთა შეყვანის, მათთვის ჯილდოებისა და სამხედრო ჩინების ბოძების შესახებ გადაწყვეტილებას მხოლოდ ადგილობრივ უფროსებთან შეთანხმების შემდეგ მიიღებდა [7, 419].

ტორმასოვის აზრით, ერისთავებისა და ფიცხელაურების საგვარეულოებს შორის არსებული მტრობის გამო, შესაძლოა დოსითეოსის ამ დებულებებში პირადი ინტერესები იკვეთებოდეს, ვიდრე საზოგადო [7, 49].

1811 წელს საქართველოს მთავარსარდლად ტორმასოვის ნაცვლად დაინიშნა მარკიზი პაულიუჩი. რუსეთის იმპერატორი მისი აზრითაც დაინტერესდა. 1812 წლის იანვარში გოლიცინმა მარკიზ პაულიჩისგან ოფიციალურად მოითხოვა, დოსითეოსის ჩანაწერისა და ტორმასოვის შენიშვნებზე დაყრდნობით, ამ საკითხზე თავისი შეხედულებების წერილობითი სახით წარდგენა. მარკიზი პაულიუჩი ამ მოთხოვნას არ გამოეხმაურა [7, 419]. მ. ბლიევის მოსაზრებით, „პე-

ტერბურგმა მარკიზ პაულიჩს აზრის გამოთქმა სთხოვა 1812 წელს, სამხრეთ ოსეთში აჯანყების გაქანების წლებში (ჩვენ შეგნებულად გვერდს ვუვლით ტერმინ “სამხრეთ ოსეთზე” მსჯელობას, რადგანაც ეს სცილდება ჩვენ საკვლევ თემას. მხოლოდ აღვნიშნავთ, რომ მისი ხსენება აბსოლიტურად უსაფუძვლოა და მხოლოდ მ. ბლიევის დაუსაბუთებელ მოსაზრებებს ემყარება – ავტორი), როგორც ჩანს, მან თავადების ძლიერი გავლენის გამო შეიკავა თავი. არ არის გამორიცხული, რომ მარკიზმა ვერ მოასწრო დოსითეოსის პუნქტებზე გამობზარება, რადგანაც კავკასია 1812 წლის ზაფხულში დატოვა“ [22, 62] (გენ-ლეიტენანტი მარკიზი პაულიუჩი საქართველოს მთავარსარდლის თანამდებობიდან განთავისუფლდა 1812 წლის 16 თებერვლის რესკრიპტით – მ. [ტ-7, 20]).

გორის არქივისკოპოსის მიერ ქსნის ერისთავების შესახებ ზემოთ მოყვანილი დებულებები აისახა დოსითეოს ფიცხელაურის მიერ შემუშავებულ საქართველოს სინოდალური კანტორისა და „ოსეთის სასულიერო კომისიის“ პროექტის ბოლო, 27-ე პუნქტში.

1814 წელს სინოდის ობერ-პროკურორმა გოლიცინმა, ხელმწიფე-იმპერატორის თხოვნის საფუძველზე, ცალ-ცალკე მიიწვია პეტერბურგში მყოფი ტორმასოვი და მარკიზი პაულიუჩი და ქსნის ერისთავებისთვის მამულების ჩამორთმევის საკითხზე თავიანთი მოსაზრებების გამოთქმა კიდევ ერთხელ სთხოვა. შეხვედრის შემდეგ გოლიცინმა იმპერატორს აცნობა, რომ საქართველოს ყოფილი ორივე მთავარსარდალი სიტყვიერად ადასტურებდა ქსნის ერისთავებისთვის ქსნისა და გვერდისძირის მამულების ჩამორთმევის მიზანშეწონილობას და სანაცვლოდ აღნიშნული საგვარეულოს წარმომადგენლებისთვის საკმარისად მიიჩნევდა 10 ათასი ვერცხლის მანეთის მიცემას [7, 419].

საკითხის შესწავლა და თავისი მოსაზრებების იმპერატორისთვის მოხსენება დაევალა საქართველოს მთავარსარდალად ახლად დანიშნულ რტიშჩევსაც (ამ თანამდებობაზე დაინიშნა 1812 წლის 16 თებერვლის რესკრიპტით [7, 20]).

შეგროვილ ცნობებზე დაყრდნობით, 1814 წლის 31 აგვისტოს რუსეთის იმპერატორი გენ. რტიშჩევისადმი გაგზავნილ უზენაეს ბრძანებაში წერდა: „По мойм намерением о Осетинской духовной комиссии и о по взятым сведениям от бывших главнокомандующих в Грузии я нахожу полезным, чтобы Ксанское имение вместе с имением Гвердисдири не было бы в частных руках, для того, обращая оныя в казенное ведомство, как былъ при Грузинском правительстве,

Всемилоствиеише повеливаю той фамилии кн. Эрстовых, коим сие имение мною пожаловано, производить из общих грузинских Доходов по 10000 р. с. в год потомственно. Вознаграждение сие превышает доход, получаемый ими с его имения по вышеупомянутым сведениями“ [7, 406]. იმპერატორი აქვე ტორმასოვს ავალებდა: დოსითეოსის მიერ რეკომენდირებული პირების: ნიკოლოზ, გლახა, გაბრიელ ფიცხელაურების, ზურაბ ფურცელაძისა და იორამ ჩერქეზიშვილის „ოსეთის სასულიერო კომისიაში“ შეყვანის მიზანშეწონილობის, არქიეპისკოპოსის მიერ მათთვის მოთხოვნილი სამხედრო ჩინებისა და ანაზღაურების მათ დამსახურებასთან შესაბამისობის საკითხის გარკვევას [7, 406].

1814 წლის 30 აგვისტოსვე უწმინდეს სინოდს გადაეცა ხელმწიფე-იმპერატორის ხელმოწერილი ბრძანება, რომელშიც აღნიშნული იყო: „разсмотрев представленное оберъ-прокурором Синода кн. Голицыным отношение к нему Горииского епископа Досифея насчеть устройства духовных дель в Грузии и иных присоединенных к Державе Российской областях и находя предположения его полезными для церкви, обращаю подлинное отношение в Синоде для надлежащаго исполнения по всем пунктам онаго, Мною утверждаемым, кроме 27-го, о котором последует решение особо. Синод не оставить с своей стороны войти в дальнейшее распоряжение, соображаясь сколько можно с существенным пунктами предположений епископа Гориискаго, и если для большей удобства в исполнении признаеть нужным учинить допольнительныя статьи, то силою сего указа иметь привезти и оныя в действие – Святейшии правителствующий Синод по приглашении в собрание онаго упоминаемого преосвященного, который по особо состоявшемуся того-же августа 30-го числа именному Высочайшему указу всемилоствиеише пожалованъ архиепископом Телавским и Грузино Кавказским, с поручением ему и Осетинской Комиссии, выслушав оное отношение и при том объяснения его, архиепископа [7, 407].

1814 წლის 30 აგვისტოს ხელმწიფე-იმპერატორის მიერ გაგზავნილ მიმართვაზე დაყრდნობით სინოდმა გამოსცა ბრძანება დოსითეოს ფიცხელაურის პროექტის საფუძველზე „ოსეთის სასულიერო კომისიის“ შექმნის შესახებ [7, 420]. უწმინდესი სინოდის 1814 წლის 15 სექტემბრის ბრძანებით ახალ კომისიას დაეკისრა ყველა ის ვალდებულება, რომელიც მოზდოკის კომისიას ჰქონდა [10, 79; 15, 234 23,54]. კომისია თავის მოღვაწეობას შეუდგა 1815 წელს, დოსითეოსის თბილისში ჩამოსვლის შემდეგ.

ხელმწიფის ბრძანებას ქსნის ხეობის მცხოვრებთა უმეტესობის პროტესტი მოჰყვა. მათ 1814 წლის 14 დეკემბერს გენ. რტიშჩევისადმი გაგზავნილ წერილში თავიანთი უკმაყოფილება გამოთქვეს ერისთავებისთვის ქსნის მამულების ჩამორთმევის გამო და კიდევ ერთხელ შეახსენეს ამ გვარის წარმომადგენლების მიერ რუსეთის ხელისუფლებისადმი გამოჩენილი ერთგულების შესახებ. ქსნისხეობელები დოსითეოსის პიროვნების უარყოფითი კუთხით წარმოჩენასაც შეეცადნენ. წერილში მოყვანილია დოსითეოსის ცხოვრებიდან საკმაოდ სამარცხვინო ეპიზოდი. კერძოდ, კი 1795 წელს ალა-მაჰმად ხანის საქართველოში შემოსევის დროს მის მიერ მძარცველთა რაზმის შექმნის, ამ უკანასკნელთა მიერ ბარიდან მთებში თავშესაფარებლად გამოქცეული ხალხის ძარცვისა და ზოგიერთი მათგანის მოკვლის შესახებ. საჩივარში აღნიშნული იყო, რომ ბრძანების შესრულებას არავითარი სარგებელი არ მოჰყვებოდა: ხაზინა იზარალებდა, ხოლო „ისინი, 1500 წლის წინ გაქრისტიანებული ხალხი, ნამდვილად დაიღუპებოდნენ“. „საქართველოში ჩვენ ვიყავით ბედნიერნი და არასდროს არ ვამბობდით უარს იმპერატორის სამსახურზე. ჩვენი ბატონები არ გვავიწროვებდნენ ზედმეტი გადასახადებით; ბატონები და ყმები ჭირსა თუ ლხინში ერთმანეთს მხარში ვედექით. დოსითეოსს კი უნდა ჩვენ დაგვაშოროს. ჩვენს მეზობლად მრავალი კავკასიელი ხალხი ცხოვრობს, – დე, დოსითეოსმა ჯერ ისინი მოაქციოს ქრისტიანობაზე. დახმარების შემთხვევაში ჩვენს ბატონებსმასზე უკეთესად შეუძლიათ ამ ხალხის გაქრისტიანება“ [7, 412] – წერდნენ საქართველოს მთავარსარდალს ქსნის ხეობის მცხოვრებლები.

ქსნისა და გვერდისძირის მთიან ხეობებში მცხოვრები ოსების მამასახლისებმა, გაიგეს რა მათთვის ბოძებული თავისუფლების შესახებ, 1815 წლის მაისში მთელი ხალხის სახელით მისწერეს გოლიცინს, რომ ისინი მადლიერნი იყვნენ ხელმწიფე იმპერატორის და ქსნის ერისთავების მონობისგან მოსალოდნელ განთავისუფლებას მოუთმენლად ელოდნენ. ისინი ითხოვდნენ დაუყოვნებლივ დაწყებულიყო უზენაესის ბრძანების შესრულება, რადგანაც ქსნის ერისთავები იმპერატორის ბრძანების შეუსრულებლობის გამო სულ უფრო აძლიერებდნენ მათ ჩავგრას და სისასტიკეს [7, 420].

საქართველოს მთავარსარდალი რტიშჩევი 1815 წლის იანვარში გამოეხმაურა იმპერატორის 1814 წლის 31 აგვისტოს რესკრიპტს, მისი განხორციელება რუსეთისთვის არახელსაყრელად და ერისთავებთან მიმართებაში უსამართლოდ მიიჩნია. მანვე ცოტა მოგვიანებით, საქმის გაცნობის შემდეგ, შეაჩერა კიდევ იმპერატორის აღნიშ-

ნული ბრძანება. 1815 წლის 20 აგვისტოს შინაგან საქმეთა მინისტრისადმი მიწერილ წერილში რტიშჩევი განმარტავდა, რომ ასეთი გადაწყვეტილების მიღების დროს მან იხელმძღვანელა უმაღლესის მიერ საქართველოს მთავარსარდლისთვის მინიჭებული უფლებით, – პირველი, რომ განსაკუთრებულ შემთხვევებში საქართველოს მთავარსარდალს შეეძლო პირდაპირ მიემართა იმპერატორისთვის, და მეორე, – თუ ჩათვლიდა საქმისთვის სასარგებლოდ, გაეუქმებინათ თვით იმპერატორის კანონიკ კი. სწორედ ასეთი სირთულეები წარმოიშვა 1814 წლის 30 აგვისტოს იმპერატორის რესკრიპტის განხორციელების დროს, რომლებიც არც მის სამსახურსა და არც ამ კუთხის სიმშვიდეს კარგს არაფერს უქადდა. რტიშჩევის დაკვირვებით, „გარდა იმისა, რომ ერისთავები, რომლებმაც არაერთხელ დაამტკიცეს რუსეთის ერთგულება, ვარდებოდნენ საცოდავ მდგომარეობაში, აღნიშნული მამულის ხაზინისთვის გადაცემამ ცუდად იმოქმედა სხვა მემამულეებზეც, რომლებიც ფიქრობენ, რომ რუსეთი მათაც ასევე მოექცევა. განსაკუთრებით კი ის თავადები შეშფოთდნენ, რომლებსაც ოსი ქვეშევრდომები ჰყავთ. ასევე, გაირკვა, რომ გვერდისძირში ათას წელზე მეტია, რაც ყველა ქრისტიანია. ქსანზე კი ქსნის ერისთავების მამულის გარდა არის სხვა სამფლობელოებიც, რომლებშიც ოსები ცხოვრობენ, მან კი არ იცის მათთან მიმართებაში როგორ მოიქცეს“ [7, 428].

დოსითეოსის მიერ დასახელებული პირების (ფიცხელაურების, ფურცელაძისა და ჩერქეზიშვილის) ქსნის ხეობასა და გვერდისძირში მოურავებად დანიშვნის, მათთვის სამხედრო ჩინებისა და პენსიების ბოძების შესახებ, რტიშჩევი წერდა, რომ ვერ გაარკვია, თუ „რა დამსახურება მიუძღოდათ მათ რუსეთის ხელისუფლების ან ქართველი მეფეების წინაშე. ისინი არიან ერისთავების ქვეშევრდომები. მათ, მართალია, ხელი აქვთ მოწერილი ერეკლე II-ესა და ეკატერინე II-ეს შორის დადებულ ტრაქტატზე, მაგრამ არიან აზნაურები და არა მოხელეები“. რტიშჩევის აზრით, რადგან არსებული მონაცემები ვერ წარმოაჩინდა მათ დამსახურებას, არქივისკოპოსის პატივისცემისა და მის მიერ გაკეთებული რეკომენდაციის გამო საკმარისი იქნებოდა პირველებს, რომლებიც მისი ნათესავები იყვნენ, ოფიცრის ჩინი მისცემოდათ“. ამ მიზეზების გამო რტიშჩევმა ხელმწიფის ბრძანების შესრულება შეაჩერა [7, 428-429].

საკითხის განხილვა კვლავ გაგრძელდა. იგი რუსეთის მინისტრთა კომიტეტს გადაეცა შესასწავლად.

1815 წლის დეკემბერში ქსნის ერისთავებმა რუსეთის იმპერატორს მიმართეს საჩივრით, რომელშიც აღნიშნეს, რომ მამული მათ

უსამართლოდ ჩამოერთვათ არქიეპისკოპოს დოსითეოს ფიცხელაურის ხრიკების შედეგად, რომელსაც ერისთავების ქვეშევრდომობიდან თავისი ნათესავების გამოსხნა სურდა. ეს უკანასკნელნი აჯანყებაში მონაწილეობისთვის იმსახურებდნენ დასჯას, დოსითეოსი კი მათთვის ჯილდოებსა და ჩინებს თხოულობდა. ერისთავები მცდარად მიიჩნევდნენ არქიეპისკოპოსის იმ ცნობასაც, თითქოს საქართველოში რუსეთის ხელისუფლების დამყარებამდე ეს მამული იყო სახაზინო და კავკასიონის მთებში მდებარეობდა, მასზე კი ცხოვრობდნენ მხოლოდ ოსები, რომელთა გაქრისტიანებასაც აპირებდა. ერისთავები წერდნენ ხელმწიფე იმპერატორს, რომ XV საუკუნიდან მოყოლებული ეს მამულები გამუდმებით იყო მათ მფლობელობაში და თუმცა მცირე ხნით ერეკლე II-ემ მათ წინაპრებს ჩამოართვა ქსნის მიწები, მისმა შვილებმა ჯერ კიდევ რუსეთის ხელისუფლების დამყარებამდე დაუბრუნეს მათ კუთვნილი მამულები; აღნიშნული სამფლობელოს უდიდესი ნაწილი მდებარეობდა „საქართველოში და არა კავკასიონის მთებში, ოსები კი უფრო მცირე რაოდენობით ცხოვრობდნენ, ვიდრე ქრისტიანები“. ერისთავები ითხოვდნენ, რომ მათთვის დაებრუნებინათ „წინაპრების მონაპოვარი, რომელსაც 1500 წელზე მეტია ფლობდენ“, ხოლო იმის გამო, რომ მათ მამულებზე განლაგებული იყო მრავალი ნაგებობა, ტაძრები, და რაც მთავარია, აქ განისვენებდა მათი მამა-პაპა, იგი მათთვის შეუფასებელი იყო და მილიონადაც ვერ შეეღოდნენ. ერისთავების აზრით, ისეთი მრავალრიცხოვანი საგვარეულოსთვის, რომლის შემადგენლობაშიც 60 წევრი იყო, 10 ათასი მანეთი ძალიან მცირე თანხას წარმოადგენდა და მათ სილატაკეს უქადდა [7, 429].

საკითხის განხილვა გაჭიანურდა, იგი სულ უფრო რთულდებოდა, საჭირო ხდებოდა მისი სწრაფი გადაწყვეტა. ქსნის ხეობაში დაძაბულობა მატულობდა. ოსური მოსახლეობა ადგილობრივ ხელისუფლებას აღარ ემორჩილებოდა.

ქსნის ერისთავების მამულების საკითხი სპეციალური განხილვის საგანი გახდა რუსეთის მინისტრთა კომიტეტის 1816 წლის 22 თებერვლის სხდომაზე, რომელმაც ჯერ ოსეთის სასულიერო კომისიის საკითხი განიხილა და ერთხმად მიიღო გადაწყვეტილება, პოლიტიკური და რელიგიური მოსაზრებებიდან გამომდინარე ეს კომისია დაუყოვნებლივ შესდგომოდა საქმიანობას.

შემდგომ მინისტრთა კომიტეტმა განიხილა ქსნისა და გვერდისძირის მამულების საკითხი, რომელიც დოსითეოსის მიერ შემუშავებული პროექტის 27-ე პუნქტის მიხედვით უნდა ჩამორთმეოდათ ქსნის ერისთავებს.

რუსეთის მინისტრთა კომიტეტს გააცნეს ქსნის ერისთავების მამულების ისტორია ერეკლე II-ის მიერ მათთვის მამულის ჩამორთმევიდან 1816 წლამდე; გორის არქივისკოპოს დოსითეოს ფიცხელაურის, ქსნის ერისთავების, საქართველოს მთავარსარდლების: ციციანოვის, ტორმასოვის, მარკიზ პაულიუჩის, რტიშჩევის შეხედულებები ამ საკითხზე [7, 427-429]. კომიტეტის წევრების აზრი ორად გაიყო. გოლიცინის აზრით, იმპერატორის 1814 წლის 31 აგვისტოს ბრძანების გამოსვლის შემდეგ ამ მამულებზე ერისთავების უფლებების განხილვა აღარ შეიძლებოდა. ეს რესკრიპტი უკვე ყველასთვის ცნობილი იყო და სახაზინო უწყებაში გადასულმა ხალხმა (ქსნის ხეობის ოსი მოსახლეობა იგულისხმება) უკვე გამოუგზავნა სამადლობელი წერილი იმპერატორს; მისი შეცვლა გამოიწვევდა უკმაყოფილებას ქსნის ხეობის მოსახლეობაში; რუსეთის ხელისუფლებისადმი უნდობლობით განიმსჭვალებოდნენ კავკასიონის მთებში მცხოვრები სხვა ხალხებიც, რაც უარყოფითად აისახებოდა მისიონერების მოღვაწეობაზე. გოლიცინმა მინისტრთა კომიტეტის წინაშე დააყენა ერისთავებისთვის მამულების სანაცვლოდ ფულადი ჯილდოს რაოდენობის განსაზღვრის საკითხი.

სინოდის ობერ-პროკურორ გოლიცინის აზრი არ გაიზიარეს მინისტრთა კომიტეტში. დეპუტატები მიიჩნევდნენ, რომ ერისთავებს მამული ყოველგვარი საფუძვლის გარეშე, საქართველოს მთავარსარდლების აზრის გაუთვალისწინებლად ჩამოერთვათ; რტიშჩევმა იგი არ შეასრულა, რადგანაც ადგილობრივი მხარისა და მისი საქმიანობისთვის საზიანოდ მიიჩნია. ადვილი შესამჩნევი იყო შეუსაბამობა როგორც დოსითეოსის მიერ შეთავაზებულ მუხლებს (მაგ., დოსითეოსი ერთგან წერდა, რომ ქსნის მამულებიდან მიღებული შემოსავალი 10000 მანეთსაც არ შეადგენდა, მეორეგან კი ასაბუთებდა, რომ მამულის სანაცვლოდ ერისთავებისთვის მისაცემ თანხას (10000 მანეთს) ამ მამულისგან მიღებული შემოსავალი აანაზღაურებდა), ასევე პროექტში მოყვანილ ფაქტებსა და არსებულ რეალობას შორის. მინისტრთა კომიტეტის წევრებმა „ოსეთის სასულიერო კომიტეტის“ 27-ე პუნქტის საწინააღმდეგოდ შემდეგი არგუმენტები მოიყვანეს: ერისთავებისთვის მამულის ჩამორთმევა გამოიწვევდა არამარტო ქსნის ერისთავების განანწყენებას, არამედ იმ მემამულეების გაღიზიანებასაც, რომლებსაც ასევე ოსი ქვეშევრდომები ჰყავდათ. მინისტრთა კომიტეტში დაისვა ორი კითხვა: 1) ერისთავები ამ მამულების მოხელეები იყვნენ თუ მემკვიდრეები. 2) თუკი მათი მემკვიდრეობა დადასტურდებოდა და ერისთავები არანაირ გამოსასყიდზე არ დათანხმდებოდნენ, როგორ უნდა ემოქმედათ შემდეგ? შე-

საძლებელი იქნებოდა თუ არა, რომ ოსეთის სასულიერო კომისიას მთიელების გაქრისტიანებაში რაიმე წარმატებისთვის ერისთავებისთვის მამულების ჩამორთმევის გარეშე მიეღწია? [7, 430]

სხდომაზე აღინიშნა, რომ ერისთავების უფლება ამ მამულებზე უკვე არაერთგზის იყო დამტკიცებული. ეს საკითხი ჯერ კიდევ 1802 წელს იქნა განხილული საქართველოს უმაღლესი ხელისუფლების საერთო კრებაზე, რომელმაც ერთხმად აღიარა ქსნის ხეობასა და გვერდისძირზე ერისთავების მემკვიდრეობითი უფლება. გვერდისძირი დასახლებული იყო მთლიანად მართლმადიდებლებით, რომლებიც 1500 წელზე მეტი ხნის წინ გაქრისტიანდნენ. მინისტრების დაეჭვებას იწვევდა ის გარემოება, რომ 1802 წელს მსჯელობა მხოლოდ ქსნის ხეობაზე იყო, გვერდისძირის საკითხი მაშინ საერთოდ არ ყოფილა დასმული [7, 430].

კომისიის წევრებისთვის მიუღებელი იყო ქსნის საერისთავოს არაგვის საერისთავოსთან გაიგივების მცდელობაც [7, 429]. (ქსნის ერისთავებისთვის მამულების ჩამორთმევის მრავალწლიან საქმეში ფიგურირებდა საქართველოს მთავარსარდალ გენ. ტორმასოვის თავად კანკრინისადმი 1809 წლის 13 აგვისტოს მიწერილი წერილი არაგვის ერისთავებისათვის მამულების ჩამორთმევის სამართლიანობის შესახებ. ცდილობდნენ არაგვის საერისთავოს გაუქმება მაგალითად გამოეყენებინათ ქსნის საერისთავოს შემთხვევაში, როგორც ერთმანეთის იდენტური ფაქტის [7, 420].

კამათი გამოიწვია ასევე, ქსნის ერისთავებისთვის მამულის სანაცვლოდ 10000 მანეთის პენსიის დანიშვნის საკითხმა. კომიტეტის წევრებმა წინააღმდეგობა თვით დოსითეოსის მიერ წამოყენებულ პროექტში შეამჩნიეს. გაირკვა, რომ ტორმასოვს და მარკიზ პაულიუჩს არ გამოუთქვამთ ერისთავების მამულების სანაცვლოდ 10 000 მანეთის შესაბამისობაზე თავიანთი მოსაზრება; იმპერატორს კი ამის შესახებ არასწორად ეცნობა. იმპერატორმა 1814 წლის 31 აგვისტოს ბრძანებას ხელი ხომ სწორედ იმის შემდეგ მოაწერა, რაც გოლიცინმა მას ამ საკითხზე საქართველოს მთავარსარდალების: ტორმასოვისა და მარკიზ პაულიუჩის თანხმობაზე არასწორი ინფორმაცია მიაწოდა. (ტორმასოვმა მაშინ აღნიშნა, რომ ერისთავების თანხმობის გარეშე მამულების ჩამორთმევას არ ეთანხმებოდა; პაულიუჩმა კი მოგვიანებით აღიარა, რომ მას ასეთი აზრი არ გამოუთქვამს – ავტორის შენიშვნა) [7, 430].

კომიტეტის წევრთათვის ცხადი გახდა, რომ ხელმწიფე-იმპერატორის განკარგულება ქსნის ერისთავებისთვის მამულების ჩამორთმევაზე დოსითეოს ფიცხელაურისა და გოლიცინის მიერ მიწო-

დებულ არასწორ ინფორმაციას ემყარებოდა. კომიტეტის სხდომაზე გამოიკვეთა მინისტრების უარყოფითი დამოკიდებულება აღნიშნული ბრძანების მიმართ და ამ საკითხის დელიკატურად მოგვარების მცდელობაც (საქმე იმპერატორის უკვე გამოქვეყნებულ ბრძანებას ეხებოდა). კომიტეტმა დააყენა საკითხი – ხომ არ მოისურვებდნენ ერისთავები ქსნის ხეობის ნაცვლად სხვა ადგილზე აერჩიათ იგივე შემოსავლიანი მამული. ერისთავებმა ამ შეთავაზებას უარით უპასუხეს და აღნიშნეს, რომ „ეს მამული არის მემკვიდრეობითი. აქ მრავალი წლის მანძილზე იმარხებოდნენ მათი წინაპრები, რის გამოც იგი მათთვის შეუფასებელია. ამის გამო ისინი არავითარ გარიგებაზე და სანაცვლო მამულზე ნებით არ დათანხმდებოდნენ.“ [7, 430].

კომიტეტის სხდომაზე მინისტრთა აზრი ორად გაიყო. არაკრევემა მოითხოვა, რომ გაერკვიათ ამ საკითხზე საქართველოს მთავარსარდლის, სამოქალაქო და სასულიერო მაღალჩინოსნების აზრი. გოლიცინი ეწინააღმდეგებოდა არაკრევეს და ამტკიცებდა, რომ იმპერატორის ბრძანება დაუყოვნებლივ უნდა შესრულებულიყო; კომიტეტის დანარჩენი წევრები (შინაგან საქმეთა მინისტრის გარდა) იზიარებდნენ არაკრევეის შეხედულებას და მიიჩნევდნენ, რომ ასეთი უსამართლო გადაწყვეტილების გამოტანისთვის არავითარი საფუძველი არ არსებობდა. არაკრევემა წამოაყენა წინადადება საქართველოს მთავარსარდალ რტიშჩევისთვის შეეტყობინებინათ, რომ მას ჩაეტარებინა სინოდალური კანტორისა და საქართველოს უმაღლესი ხელისუფლების ერთობლივი კრება, რომელსაც აუცილებლად უნდა დასწრებოდა დოსითეოს ფიცხელაურიც; კრებაზე დეტალურად უნდა განეხილათ და გადაწყვეტილებები გამოეტანათ შემდეგ საკითხებზე: 1) შეძლებდა თუ არა „ოსეთის სასულიერო კომისია“ ერისთავებისთვის მამულის ჩამორთმევის გარეშე დასახული მიზნის განხორციელებას 2) ბრძანების შეუსრულებლობა მოახდენდა თუ არა უარყოფით გავლენას სხვა თავადების მფლობელობაში მყოფ წარმართ კავკასიელებზე 3) ერისთავებისთვის მამულის ჩამორთმევას ხომ არ მოჰყვებოდა სხვა მემამულეებისთვისაც წარმართებით დასახლებული მიწების ჩამორთმევა? დეპუტატებს საკითხის განხილვისას მხედველობიდან არ უნდა გამორჩენოდათ ამ კუთხის „კეთილდღეობა“ და ამ საქმეში მონაწილე მხარეთა ინტერესები. 4) იმ შემთხვევაში, თუ ერთობლივი კრება გადაწყვეტდა, რომ ერისთავების მამულის სახაზინო უწყებისთვის დაუყოვნებელი გადაცემა აუცილებელი იყო, მაშინ უნდა დადგენილიყო მამულის სანაცვლო ფულადი ჯილდოს რაოდენობა და ის იმდენი უნდა ყოფილიყო, რომ ერის-

თავებს აღარ ეჩივლათ. რტიშჩევს საერთო კრების გადანყვეტილება უნდა ეცნობებინა მინისტრთა კომიტეტისთვის [7, 430-431].

მინისტრთა კომიტეტმა საკითხში გარკვევამდე და საბოლოო დადგენილების გამოტანამდე შეაჩერა იმპერატორის ბრძანება – ერისთავებისთვის მამულის ჩამორთმევის შესახებ.

სხდომაზე განხილულ იქნა ასევე, გოლიცინის მიერ წარდგენილი დოსითეოსის საჩივარი იმპერატორის ბრძანების შეუსრულებლობისა და ერისთავების მხრიდან სასულიერო კომიტეტისთვის საქმიანობაში ხელის შეშლის შესახებ [7, 431-432].

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, „ოსეთის სასულიერო კომისია“ თავის საქმიანობას დოსითეოსის საქართველოში ჩამოსვლისთანავე, 1815 წლის დასაწყისიდან, შეუდგა [17, 70]. კომისიის ცნობით, ამავე წლის ნოემბრამდე მათ უკვე 9 000 სული წარმართი კავკასიელი გააქრისტიანეს [7, 436?]. 1815 წლის დეკემბერში კი დოსითეოსი ატყობინებდა გენ.-მაიორ სტალს, რომ „ოსეთის სასულიერო კომისიის გახსნის შემდეგ მისიონერებმა მართლმადიდებლობაზე მოაქციეს კავკასიის შორეულ მთებსა და არაგვის, გერის, დიდი ლიახვის ხევებში, მალრანდვალეთსა და ხევსურეთში მცხოვრები 14 218 სული ოსი და კავკასიის სხვა მთიელი. რის შემდეგაც ამ ხალხის ცხოვრება გაუმჯობესდა. ისინი იმპერატორისადმიც ერთგულებით განიმსჭვალნენ“ [7, 448]. [კომისიის მუშაობის დაწყებიდან განსაკუთრებულ ყურადღებას იჩენდა ოსებისა და სხვა მთიელების მიმართ ცენტრალური თუ ადგილობრივი ხელისუფლება. საქართველოს გუბერნატორმა სიმონოვიჩმა შესაბამისი მითითებები გაუგზავნა გორისა და თელავის ოლქის მმართველებსა და თელავის საოლქო სასამართლოს, გორისა და ანანურის ისპრავნიკებსა და ადგილობრივ პოლიციას, ასევე გენ. მაიორ ყაზბეგს, რომ არ შეევიწროვებინათ ოსები და მათ მოქცეოდნენ სამართლიანად [7, 448]. დოსითეოსი სთხოვდა სტალს, მიეთითებინა ყველასთვის ვისაც ეს ეხებოდა, რომ ახლადმოქცეული ოსებისთვის სწრაფად აღმოეჩინათ შესაბამისი დახმარება; ასევე, საკუთარი ნებით მონათლულებისთვის მიეცათ უფლება, სადაც მოისურვებდნენ იქ დასახლებულიყვნენ. გაქრისტიანების პროცესში მისიონერები წარმართ მოსახლეობას პირდებოდნენ მებატონეების ქვეშევრდომობიდან და გადასახადებისგან განთავისუფლებას, აძლევდნენ საჩუქრებს. ისეთ აბსურდულ დაპირებებსაც ჰქონდა ადგილი, როგორიცაა ქართულ სოფლებზე თავდასხმებისას მოპოვებული ნადავლის მათივე საკუთრებაში დატოვება და ა. შ. [7, 436].

ყოველივე ამას მეტად არასასურველი პროცესები მოჰყვა ქსნის ერისთავების კუთვნილ სამფლობელოებში. სიტუაცია უმართავი გახდა. მართალია, გაქრისტიანებულები სახაზინო უწყების ხელში გადავიდნენ, მაგრამ ისინი არანაირი გადასახადს აღარ იხდიდნენ. ახლადმონათლულები პოლიციას უცხადებდნენ, რომ თავიანთი წინამძღვრის ბრძანების გარეშე ისინი სახაზინო ვალდებულებებს აღარ შეასრულებდნენ და არც ადგილობრივ ხელისუფლებას დაემორჩილებოდნენ. როგორც რტიშჩევის, ასევე მისი მომდევნო მთავარსარდალის ერმოლოვის არაერთი წერილი იუწყება ქსნის საერისთავოში არსებული მეტად რთული ვითარების შესახებ. რუსეთის კავკასიური ადმინისტრაციის ორივე მოხელე ამ კუთხის მოსახლეობის ურჩობაში დამნაშავედ „ოსეთის სასულიერო კომისიის“ მისიონერთა საქმიანობას მიიჩნევდა [7, 436].

1816 წლის 12 აგვისტოს საქართველოს მთავარსარდალმა გენ. რტიშჩევმა აღნიშნულ საქმეზე დაიწყო გამოძიება, რომელშიც სამხედრო უფროსებთან ერთად ჩართო საქართველოს გუბერნატორიც. ამ საკითხის შესასწავლად უნდა გამოყოფილიყვნენ: მრჩევლები ხელისუფლებიდან, დეპუტატი სასულიერო კომისიიდან და გორის რაიონული პოლიციის უფროსი [7, 436].

ამასობაში რუსეთის იმპერატორმა საქართველოს მთავარსარდლი კვლავ შეცვალა – 1816 წელს რტიშჩევის ნაცვლად დაინიშნა ალექსანდრე ერმოლოვი. გოლიცინის აზრით, აუცილებელი იყო ამ საკითხზე საქართველოს ახალი მთავარსარდალის აზრის შეტყობა და მისი შეხედულებების გათვალისწინება მინისტრთა კომიტეტის მიერ. აღ. ერმოლოვი 1816 წლის 10 ოქტომბერს უკვე თბილისში იყო. მისი ყურადღება თავიდანვე მიიქცია ქსნის ერისთავების მამულების საკითხმა. 1816 წლის 26 ოქტომბერს, ჩამოსვლიდან 16 დღის შემდეგ, იგი დოსითეოსისადმი მიწერილ წერილში აღნიშნავდა, რომ თავისი წინამორბედის დაუსრულებელ საქმეებში ნახა საქართველოს გუბერნატორ გენ. სტალის შეტყობინება, რომ „ოსეთის სასულიერო კომისია“, რომელსაც გავლენა აქვს გორის მაზრის კავკასიონის მთებში მცხოვრებ ოსებზე, უხეშად ერევა ხელისუფლებისა და ოსების ურთიერთობაში. კომისიის წევრების ნაქეზების შედეგად არამარტო ადგილობრივი ხელისუფლება ველარ მართავდა ოსებს, არამედ თვით მემამულეებიც ველარ აკონტროლებდნენ საკუთარ მამულებს. ამ კომისიის გახსნის შემდეგ მემამულეები თავიანთი მიწებიდან ველარც გადასახადებს აგროვებდნენ. გორის მაზრის თავადები, აზნაურები და უხუცესები აცხადებდნენ, რომ საკუთარი ყურით ჰქონდათ გაგონილი, თუ როგორ არიგებდნენ მისიონერები ოსებს,

რომ გაქრისტიანების შემდეგ ისინი ხაზინის საკუთრებაში გადადიოდნენ, მათზე ბატონობისა და გადასახადების მოთხოვნის უფლება არავის აღარ ჰქონდა და მხოლოდ სასულიერო პირებს უნდა დამორჩილებოდნენ. გორის მაზრის უფროსი ვითარებაში უკეთ გასარკვევად გაემგზავრა ჭვრივის ხეობის ახლად მონათლულ ოსებში, რომლებიც ადრე გორის მაზრის დანარჩენი მცხოვრებლების მსგავსად ხაზინის მიერ დაკისრებულ გადასახადებს იხდიდნენ, თუმცა ამჯერად ოსებმა მას განუცხადეს, რომ არ ცნობდნენ მაზრის უფროსის უფლებას მათზე და ემორჩილებოდნენ მხოლოდ არქიმანდრიტს“. ერმოლოვმა მოითხოვა, რომ ამ საკითხის ადგილზე შესასწავლად გამოყოფილიყო დეპუტატი [8, 363].

აღ. ერმოლოვმა ქსნის ერისთავების მამულების საკითხის განსახილველად მოიწვია საქართველოს უმაღლესი ხელისუფლებისა და სინოდალური კანტორის ერთობლივი კრება, რომელზე დასწრება სთხოვა დოსითეოსსაც. კრებაზე დაისვა საკითხი – შეეძლო თუ არა „ოსეთის სასულიერო კომისიას“ ერისთავებისთვის მიწების ჩამორთმევის გარეშე თავისი მიზანი წარმატებით შეესრულებინა? კრების მონაწილეთა უმრავლესობამ განაცხადა, რომ სასულიერო კომისია ერისთავებისთვის მამულის ჩამორთმევის გარეშე შეძლებდა თავისი მიზნის შესრულებას და მას ამაში ხელს შეუწყობდნენ „თვით ერისთავები, რომლებიც უძველესი დროიდან მართლმადიდებელი ქრისტიანები იყვნენ“ (8, 364-365).

სხდომაზე ერმოლოვმა დოსითეოსს ჰკითხა, თუ რატომ აყენებდა კავკასიელი წარმართების გაქრისტიანებაში წარმატებისთვის ქსნის მამულთან ერთად გვერდისძირის მამულების ხაზინისთვის გადაცემის საკითხს, როდესაც ამ უკანასკნელის მცხოვრებლები უკვე დიდი ხანია ქრისტიანები იყვნენ. დოსითეოსმა უპასუხა, რომ ერისთავებისთვის გვერდისძირის შენარჩუნების შემთხვევაში, ისინი ქსნის მცხოვრებლების (რადგანაც გვერდისძირი ქსნის მამულთან მდებარეობდა - ავტორის შენიშვნა) დაქვემდებარებასაც მოინდომებდნენ და მათ ბევრ უსიამოვნებას შეამთხვევდნენ. ეს „ოსეთის სასულიერო კომისიას“ გაურთულებდა საქმეს – როდესაც ქსნის მოსახლეობა დაინახავდა, რომ გვერდისძირის ქრისტიანი მოსახლეობა ერისთავების ბატონობის ქვეშ იყო, გაუჩნდებოდა ეჭვი, რომ გაქრისტიანების შემდეგ ისევ ერისთავებს გადასცემდნენ სამართავად. ეს კი შეაფერხებდა მათი გაქრისტიანების პროცესს [8, 865].

ერმოლოვმა დოსითეოსის ეს განცხადება უსაფუძვლოდ მიაჩნია. მისი აზრით, „ერისთავებისთვის მამულების ჩამორთმევა ცუდი მაგალითი იქნებოდა მეზობელი მემამულეებისა და გლეხებისთვის“.

ერმოლოვს ამისი თქმის საფუძველი ნამდვილად ჰქონდა, რადგანაც დოსითეოსმა თავისი მოსაზრების გასამყარებლად (ქსნის ერისთავებისთვის მამულების ჩამორთმევა მის ანგარებად რომ არ მიეჩნიათ) ახლა მაჩაბლებისთვის მამულების ჩამორთმევის საკითხი წამოჭრა, რომელიც ადრე დაყენებული არ ყოფილა [8, 365, 366].

ერმოლოვი დაინტერესდა შემდეგი საკითხითაც, რატომ უნდა დაეწყო კომისიას წარმართების გაქრისტიანების პროცესი მაინცადამაინც ქსნის ხეობის ოსებით და არა სხვა მრავალი კავკასიელით, სადაც არ შეხვდებოდა საკუთრების ჩამორთმევის არავითარი აუცილებლობა [8, 365].

ერმოლოვი შეეცადა გაერკვია, რამდენად სწორი იყო დოსითეოსის მიერ მოყვანილი ცნობა ქსნის ერისთავების მიერ თავიანთი გლეხების მიმართ ჩადენილ სისასტიკეზე და რადგანაც „ასეთი ფაქტების შესახებ არც ყოფილი და არც ახლანდელი უფროსებისთვის არაფერი იყო ცნობილი“, დაასკვნა, რომ არქიმანდრიტმა ამ შემთხვევაშიც არასწორი ინფორმაცია მიანოდა იმპერატორს. ერმოლოვს თავისი მოსაზრების შესამაგრებლად სხვა არგუმენტიც მოჰყავდა, კერძოდ კი, „1812 წლის აჯანყების დროს, როდესაც მთელი ქართლ-კახეთი იყო აჯანყებული, ქსნის საერისთავოში სიმშვიდე იყო. იგი სვამდა კითხვას: „რა უშლიდათ მათ ხელს, რატომ არ აჯანყდნენ? შეძლებდნენ კი ერისთავები სიმშვიდის შენარჩუნებას, თუკი ასე სასტიკად ექცეოდნენ თავიანთ ყმებს? როგორ მოახერხებდნენ ამას?“ [8, 365].

ერმოლოვმა ქსნის ერისთავების მიერ ყმების ტყვებად გაყიდვაზეც გააკეთა კომენტარი და დაასკვნა, რომ ეს „აქაური ჩვევა იყო და ამისთვის მარტო ქსნის ერისთავები არ უნდა დასჯილიყვნენ. ამ საშინელების აღმოსაფხვრელად კი ის აუცილებლად გაამკაცრებდა მეთვალყურეობას და შეეცდებოდა თავისი მმართველობის პერიოდში ამ უსამართლობის მოსპობას“; ერმოლოვმა საგანგებოდ აღნიშნა, რომ „არ შეიძლებოდა დასჯა ძველ დროში მომხდარი დანაშაულისთვის და ეს უფრო აქაური ხელისუფლების სისუსტიტ იყო გამოწვეული“ [8, 365-366].

კრების მონაწილეები არ დაეთანხმნენ ქსნის ერისთავებისთვის მამულის ჩამორთმევის შესახებ დოსითეოსის მიერ წამოყენებულ პუნქტებს და დაადგინეს, რომ ოსეთის სასულიერო კომისიას თავისი მიზნის მიღწევა ერისთავებისთვის მამულის ჩამორთმევის გარეშეც შეეძლო. კრების წევრთა აზრით, ერისთავები დაეხმარებოდნენ მისიონერებს საქმიანობაში, რადგანაც თვითონვე იყვნენ

დაინტერესებულნი წარმართი ქვეშევრდომების გაქრისტიანებით [8, 366].

დოსითეოსმა მოითხოვა თავისი ნათესავეების საკითხის განხილვა. ერმოლოვმა მას შეახსენა, რომ მამულების შესახებ დავა და დაპირისპირებული მხარეების მორიგება სასამართლოს ფუნქცია იყო და მისთვის მიემართა [8, 367].

საკითხის დეტალურად შესწავლის, სინოდისა და საქართველოს უმაღლესი ხელისუფლების ერთობლივ კრებაზე განხილვის, მოდავე მხარეებისა და ადგილობრივი მმართველობის მოხელეების აზრის გაცნობის შემდეგ ერმოლოვმა დაასკვნა, რომ ქსნის ერისთავებისთვის მამულის ჩამორთმევა ოსების გაქრისტიანების ხელშესაწყობად და „ოსეთის სასულიერო კომისიის“ საქმიანობის სასარგებლოდ არ ხდებოდა. დოსითეოსს ანგარება ამოძრავებდა და აღნიშნული პუნქტი პროექტში მხოლოდ თავისი ნათესავეების სარგებლობის მიზნით შეიტანა. მისი ნათესავეები კი, რომლებსაც ერისთავებისთვის მამულების ჩამორთმევის შემდეგ უნდა ემართათ აღნიშნული სამფლობელო, და რომლებისთვისაც იგი ჩინებსა და პენსიებს ითხოვდა, ხელმძღვანელობდნენ ერისთავებისა და რუსეთის ხელისუფლების წინააღმდეგ მიმართულ ქსნის მოსახლეობის 1808 წლის აჯანყებას. [8, 367; 5, 217-218].

ერმოლოვისთვის მიუღებელი იყო ის მეთოდებიც, რომლითაც იმ პერიოდში მისიონერები კავკასიელი წარმართების გასაქრისტიანებლად იყენებდნენ. იგი წერილში აღნიშნავდა: „კავკასიელების გაქრისტიანების წარმატებებზე ლაპარაკისას, მე არ შემიძლია გავჩუმდე. 1815 წლის დეკემბერში დოსითეოსი აცხადებდა, რომ ოსეთის სასულიერო კომისიის გახსნიდან გაქრისტიანდა 14 ათასი სული. ეს კი ჩემში დაეჭვებას იწვევს. ამ ხალხის ნაწილი მართლაც გაქრისტიანდა, მაგრამ იმიტომ, რომ მოძღვრები მათ გაქრისტიანების შემდეგ დამოუკიდებლობას და გადასახადებისგან განთავისუფლებას შეპირდნენ. ირკვევა, რომ გაქრისტიანება გამორჩენისთვის მოხდა, რაც ეწინააღმდეგება ქრისტიანული რელიგიის პრინციპებს“ [8, 368].

1816 წლის 15 ნოემბერს ერმოლოვმა წერილი მისწერა იმპერატორს, რომელშიც დეტალურად აღწერა მის მიერ ქსნის ერისთავების მამულების საკითხის გადასაჭრელად მიღებული ზომების, საქართველოს უმაღლესი ხელისუფლებისა და უწმინდესი სინოდის ერთობლივი კრების გადაწყვეტილებისა და ამ საკითხზე თავისი შეხედულებების შესახებ. ერმოლოვის წერილს 1817 წელს იმპერატორის რესკრიპტი მოჰყვა. ალექსანდრე I-მა გააუქმა 1814 წლის 31 აგ-

ვისტოს ბრძანება და ქსნისა და გვერდისძირის მამულები ისევ ერის-
თავეებს დაუბრუნა [9, 72].

რუსეთის ხელისუფლებამ დოსითეოსი არასაიმედო მოხელედ
მიიჩნია. 1817 წელს იგი გაანთავისუფლეს თანამდებობიდან [14, 44].

ქსნის ერისთავებისთვის მამულების ჩამორთმევის საკითხი
კვლავ დადგა დღის წესრიგში ცამეტი წლის შემდეგ, 1830 წელს, რუ-
სების მიერ რენენკამპფის ხელმძღვანელობით ქართლის ჩრდილო-
ეთ რაიონებში განხორციელებული ნარმატიული სამხედრო ექსპე-
დიციის შემდეგ [18, 44-59]. ერისთავებმა კვლავ წამოიწყეს ახალი
დავა რუსეთის ხელისუფლებასთან მამულების დასაბრუნებლად.
პასკევიჩის აზრით, რომელიც ამ შემთხვევაში რუსეთის მთავრობის
კურსს გამოხატავდა, „რუსული იარაღის ძალით და რუსთა სისხლით
ნაყიდი ტერიტორიები უნდა დარჩენილიყო ხელშეუხებელი“ [9, 381-
382; 18, 55]. 1832 წლის შეთქმულებაში ქსნის ერისთავები აქტიურ
მონაწილეობას იღებდნენ. სენატორმა გიორგი ერისთავმა შეთქმუ-
ლებაში მონაწილეობის ძირითად მიზეზად სწორედ მისი საგვარეუ-
ლოსთვის 1830 წელს ოსებით დასახლებული სამფლობელოების ჩა-
მორთმევა დაასახელა [19, 11, 12].

1814 წლის 31 სექტემბრიდან 1817 წლამდე ქსნის ერისთავე-
ბისთვის მამულების ჩამორთმევის პროცესს უდიდესი ფსიქოლოგი-
ური გავლენის მოხდენა შეეძლო როგორც ქსნის ხეობაში მცხოვრებ
ოსებზე, ასევე აქ მცხოვრებ ქართველებზე თუ სხვა ნებისმიერი ეთ-
ნიკური ჯგუფის მოსახლეობაზე. დაახლოებით ორმოცი წლის მან-
ძილზე რამდენჯერმე მოხდა ქსნის ერისთავებისთვის მამულის ჩა-
მორთმევა და შესაბამისად ამ კუთხის მცხოვრებლებს მფლობელი
არაერთხელ შეეცვალათ, რაც მათში მართლაც გამოიწვევდა დაეჭ-
ვებას – იყვნენ თუ არა ერისთავები მათი რეალური მფლობელები?
ამ პერიოდში ქართლის ჩრდილოეთ რაიონებში მიმდინარეობდა მიგ-
რაციები. მართალია, XIX საუკუნის დასაწყისში სუსტი იყო ჩრდილო
კავკასიიდან ოსთა ჩამოსახლების პროცესი, მაგრამ ძლიერი იყო ში-
და მიგრაცია – წინა საუკუნეში უკვე ჩამოსახლებული ოსების ად-
გილმონაცვლეობა მდინარეების: ქსნის, მეჯუდის, ფრონეს, დიდი და
პატარა ლიახვების ხეობებში [12, 221]. მოკლე დროის მანძილზე ხან
სახაზინო უწყების (ჯერ ქართული, ხოლო შემდგომ რუსული) და ხა-
ნაც კერძო მფლობელის (ქსნის ერისთავის) განკარგულებაში ცხოვ-
რება განსაკუთრებით დიდ გავლენას მოახდენდა ახლად დასახლე-
ბული მოსახლეობის ცნობიერებაზე, იგი გახდებოდა გაორებული და
ერთმანეთისგან განსხვავებული (წინააღმდეგობრივი). მასზე იმოქ-
მედებდა თაობების ცვლაც, რაც კანონზომიერი მოვლენა იყო.

ალექსანდრე I-ის 1814 წლის 31 აგვისტოს ბრძანების შედეგები ამ კუთხის მოსახლეობის ეთნიკური შემადგენლობაზეც აისახებოდა. იგი აუცილებლად შეიცვლებოდა რაოდენობის თვალსაზრისით. გადასახადებისგან განთავისუფლება ეთნიკური და რელიგიური ნიშნით, ჩვენი ვარაუდით, გამოიწვევდა ოსების რაოდენობის გაზრდას ქართველების მიერ ეროვნების შეცვლის ხარჯზე. ცნობილია, რომ მისიონერები მონათლულებს ფულსა და საჩუქრებსაც ურიგებდნენ. „ფულადი თანხის მიღების სურვილი იმდენად დიდი ყოფილა, რომ ზოგიერთები გვარისა და საცხოვრებელი ადგილის შეცვლით რამდენჯერმე ინათლებოდნენ. მისიონერები კი, ხელისუფლებისადმი გაგზავნილ მიმართვაში მონათლული ოსების გაზრდილ რაოდენობას უჩვენებდნენ, რაც რეალურ სურათს არ ასახავდა“ [15, 236]. ამაზე თვით რუსული ხელისუფლების წარმომადგენლებიც აკეთებდნენ მინიშნებას. მართლაც, „ოსეთის სასულიერო კომისიის“ მიერ წარმართი მოსახლეობის გასაქრისტიანებლად განხორციელებული პოლიტიკის შედეგად აქაური მოსახლეობისთვის ცხადი გახდა, რამ „ოსობა“ გაცილებით ხელსაყრელი იყო, ვიდრე „ქართველობა“, წარმართობა კი უფრო „უკეთესი“, ვიდრე ქრისტიანობა.

„ოსეთის სასულიერო კომისიის“ მიერ გატარებული ღონისძიებები უფრო გააღრმავებდა ოსური მოსახლეობის იზოლაციას ქართული სამყაროდან, რომელიც რუსული ხელისუფლების საქართველოში დამკვიდრების შემდეგ ისედაც განცალკევებისა და დამოუკიდებლობის ტენდენციას ამჟღავნებდა. რუსული ხელისუფლება, რომელიც XIX საუკუნის 10-იან წლებში უკვე მყარად იყო ფეხმოკიდებული ქართლის ბარის რაიონებში, არაერთი სამხედრო ექსპედიციის ჩატარების მიუხედავად (მათგან ზოგიერთი წარმატებულიც იყო) მიუვალობის გამო ვერ ახერხებდა დამკვიდრებას ქართლის ჩრდილოეთ რაიონებში. კავკასიონის ქედის სამხრეთ კალთებზე მცხოვრები ოსები, რომლებიც ისედაც მრავალ პრობლემას უქმნიდნენ ქსნის ერისთავებსაც და ზოგადად ქართულ მოსახლეობას, ხოლო რუსების მიერ არაერთგზის მონყობილი სამხედრო ექსპედიციის მიუხედავად სრულიად არ ემორჩილებოდა რუსულ ხელისუფლებას, ამის შემდეგ უფრო ძნელად სამართავნი გახდებოდნენ. ეს აუცილებლად გააღრმავებდა ქართული სამყაროდან მათი იზოლაციისა და განცალკევების პროცესს. 1814-1817 წლებში ამ კუთხეში განვითარებული მოვლენების შემდეგ ქსნის ერისთავებს კიდევ უფრო გაუჭირდებოდათ მათგან კუთვნილი გადასახადების მოგროვება და მათზე თავისი კანონიერი გავლენის გავრცელება.

ალექსანდრე I-ის 1814 წლის 30 აგვისტოს ბრძანებისა და ქსნის ერისთავების კუთვნილ მამულებში დატრიალებული ამბების შემდეგ ქსნის ერისთავები უფრო მეტად გახდებოდნენ რუსეთის ხელისუფლებაზე დამოკიდებულნი. მათთვის დღესავით ნათელი გახდა, რომ მცირე ეჭვიც საკმარისი იქნებოდა იმისთვის, რომ რუსეთის ხელისუფლებას მათთვის მამულები ჩამოერთმია. თუმცა მათთვის, ისე როგორც სხვა ქართველი არისტოკრატებისთვის, ცხადზე ცხადი იყო ისიც, რომ არც ერთგულება იყო იმის გარანტი, რომ მატერიალური კეთილდღეობა შეუნარჩუნდებოდათ. შემთხვევითი ნამდვილად არ იყო ის ფაქტიც, რომ რუსეთის ხელისუფლების მაღალი თუ დაბალი რანგის მოხელეები სხვადასხვა ინსტანციაში ამ საკითხზე მსჯელობისას ყურადღებას ყოველთვის რუსეთის ხელისუფლებისადმი ქსნის ერისთავების ერთგულებაზე ამახვილებდნენ (ალსანიშნავია, ის გარემოება, რომ ოფიციალურ რუსულ დოკუმენტებში არსებობს ცნობები 1812 წლამდე ქსნის ერისთავების ანტირუსული საქმიანობის შესახებაც) და საგანგებოდ აღნიშნავდნენ, რომ არ შეიძლებოდა მათთვის მამულების ჩამორთმევა, რადგანაც მათ ხელმწიფე-იმპერატორის მიმართ არაერთხელ გამოიჩინეს ერთგულება.

„ოსეთის სასულიერო კომისიის“ მოღვაწეობა ვერავითარ ცვლილებას ვერ გამოიწვევდა ამ კუთხის რელიგიური ცხოვრების თვალსაზრისით. ანგარებითი მიზნით მთის წარმართი მოსახლეობის გაქრისტიანება მხოლოდ ფორმალურ ხასიათს ატარებდა და არავითარი კავშირი არ ჰქონდა მონათლულების ჭეშმარიტ რწმენასთან. 1817 წლიდან სწორედ ამიტომ შეცვალა კიდევ ერთხელ „ოსეთის სასულიერო კომისიამ“ თავისი საქმიანობის სტილი, მისიონერებს ახალი მიზანი დაუსახა და სამოქმედო მეთოდებიც განაახლა.

ჩვენს მიერ მოყვანილი დოკუმენტებიდან ირკვევა, რომ რუსი მოხელეები თავგამოდებით იცავენ ქსნის ერისთავების უფლებებს ქსნისა და გვერდისძირის მამულზე და მათ კერძო საკუთრებაზე. უნდა აღვნიშნოთ, რომ ყველა ის მოხელე, რომელიც ამ საკითხს სწავლობდა და გადაწყვეტილებები გამოჰქონდა, თვითონაც არისტოკრატიული ფენის წარმომადგენელი იყო, რომლებისთვისაც მიუღებელი იყო რაიმე სახით კერძო საკუთრების ხელყოფა.

თუმცა ცხადზე ცხადია, რომ მხოლოდ ამაში არ მდგომარეობდა ამ საკითხის ერისთავების სასარგებლოდ გადაჭრის მიზეზი. როგორც იმპერატორმა თავის 1814 წლის ბრძანებაში აღნიშნა: მისთვის უკეთესი იყო ამ მამულების სახაზინო უწყებაში გადასვლა. აქ, რა თქმა უნდა, აღნიშნული კუთხის სტრატეგიული მდებარეობით რუსეთის დაინტერესებაა გამყდარებული. ამიერკავკასიასთან დამა-

კავშირებელი ალტერნატიული გზა და მასზე შეუზღუდავი კონტროლი ყოველთვის წარმოადგენდა რუსეთის ხელისუფლების დაინტერესების საგანს. რაც შეეხება იმპერატორის მიერ 1817 წელს ბრძანების შეცვლას (რასაც დროებითი ხასიათი ჰქონდა), ეს ერისთავების მიმართ კეთილგანწყობით ნამდვილად არ იყო გამოწვეული. მსგავსი გადაწყვეტილება ქსნის ხეობაში შექმნილმა ვითარებამ და აქ მცხოვრები ოსების რუსეთის ხელისუფლებისადმი დაუმორჩილებლობამ განაპირობა. რუსეთის მმართველ წრეებში მიხვდნენ, რომ ამ ეტაპზე გაცილებით უკეთესი იყო აქ ერისთავების მმართველობის შენარჩუნება და მათი საშუალებით ადგილობრივი მოსახლეობის მართვა, ვიდრე კავკასიონის მთებში მცხოვრებ დაუმორჩილებელ მთიელებზე კონტროლის მთლიანად დაკარგვა. მსგავს მეთოდებს რუსეთის ხელისუფლება ყოველთვის და თანაც წარმატებით იყენებდა კავკასიის მოსახლეობის დაპყრობის ყველა ეტაპზე (კლასიკურ მაგალითად გამოდგება აფხაზეთის უკანასკნელი მთავრის მიხეილ შერვაშიძის მოღვაწეობა).

რუსეთის რეზიდენტი საქართველოში კოვალევსკი 1802 წელს წერდა, რომ ის სირთულეები, რაც რუსეთის ხელისუფლებას საქართველოში ხვდებოდა ძირითადად გამოწვეული იყო რუსეთის სამეფო კარის მიერ აქ გამოგზავნილი უვიცი და გაუნათლებელი რუსი მოხელეების ადგილობრივი მოსახლეობისადმი უხეში და უდიერი დამოკიდებულებით [6, 72]. რუსების მიერ დოსითეოსის დაწინაურება და მისთვის ისეთი საპასუხისმგებლო თანამდებობისა და სფეროს ჩაბარება, როგორსაც „ოსეთის სასულიერო კომისიის“ ხელმძღვანელობა წარმოადგენდა, ჩვენ გვაძლევს იმის თქმის უფლებას, რომ რუსეთი კავკასიაში არა მარტო უვიც მოხელეებს აგზავნიდა, არამედ ადგილობრივი კადრებიდანაც იმას არჩევდა, ვისი რეპუტაცია და პატიოსნება მკვიდრ მოსახლეობაში საკმაოდ იყო შელახული და რომელთა საქმიანობის მთავარ მიზანს საქვეყნო საქმე კი არა, ანგარება წარმოადგენდა.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. ჯ. გვასალია, შიდა ქართლი და ოსური საკითხი, თბ., 1997.
2. ჯ. გვასალია, ქართლის ხეობათა შედარებითი შესწავლისათვის („ქსნური ფენომენი“), მაცნე – ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია, № 4, თბ., 1988.

3. Акты собранные Кавказской Археографической Коммиссией, под ред. Ад. Берже, Тифлис, I, 1866.
4. Акты собранные Кавказской Археографической Коммиссией, под ред. Ад. Берже, Тифлис, II, 1868.
5. Акты собранные Кавказской Археографической Коммиссией, под ред. Ад. Берже, Тифлис, III, 1869.
6. П. И. Ковалевский, Кавказ, т. II, История завоевания Кавказа, С. Петербург, 1915.
7. Акты собранные Кавказской Археографической Коммиссией, под ред. Ад. Берже, Тифлис, V, 1872.
8. Акты собранные Кавказской Археографической Коммиссией, под ред. Ад. Берже, Тифлис, т. VI, ч.2, 1875.
9. Акты собранные Кавказской Археографической Коммиссией, под ред. Ад. Берже, Тифлис, т. VII, ч.2, 1876.
10. История грузинской иерархии, с присовокуплением обращения в христианство Осетин и других горских народов, по 1-е генваря 1825 года, М. 1853.
11. პ. იოსელიანი, ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა, რედ. აკ. განერელია, თბ., 1978.
12. რ. თოფჩიშვილი, საქართველოში ოსთა ჩამოსახლებისა და შიდა ქართლის ეთნოისტორიის საკითხები, თბ., 1997.
13. Очерки Истории Юго Осетии, т. 1, ред. С. Ш. Габараев, Цхинвали, 1969.
14. ხ. ქოქრაშვილი, რუსეთის რელიგიური პოლიტიკა საქართველოში, ნიგნში: ალ. ბენდიანიშვილი, ალ. დაუშვილი, მ. სამსონაძე, ხ. ქოქრაშვილი, დ. ჭუმბურიძე, რუსული კოლონიალიზმი საქართველოში, თბ., 2008.
15. ე. ბუბულაშვილი, „ოსეთის სასულიერო კომისიის მოღვაწეობის ისტორიიდან“, კრებული: ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, 2, თბ., 2007.
16. ალ. ბენდიანიშვილი, ქართული ეროვნული სახელმწიფოს განვითარების ეტაპები, თბ., 2006.
17. გ. როგავა, რელიგია და ეკლესია საქართველოში XIX-XX სს., თბ., 2002.

18. მ. ტყავაშვილი, რუსეთის სამხედრო ექსპედიცია ოსების წინააღმდეგ და ოსთა საქართველოში მიგრაციის ზოგიერთი საკითხი, კრებულში: ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, ტ. I, რედ. ავ. სონლულაშვილი, თბ., 2007.
19. გ. გოზალიშვილი, 1832 წლის შეთქმულება, ტ. II, 1976.
20. თეიმურაზ ბაგრატიონი, ახალი ისტორია, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთო ლ. მიქიაშვილმა, თბ., 1983.
21. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. IV, რედ მ. დუმბაძე, თბ., 1973.
22. М. Блиев, Южная Осетия в коллизиях российско грузинских отношений, М., 2006.
23. ვლ. ნვერავა, საქართველოს საეგზარქოსოს სამისიონერო მოღვაწეობა XIX საუკუნეში, ქუთაისი, 2003.
24. ვ. ლუნაშვილი, ქსნის საერისთავოს პოლიტიკური ისტორია, თბ., 2005.

Mzia Tkavashvili

Doctor of History, Ivane Javakhishvili Institute of History and Ethnology, Research Worker of the Department of Modern and Contemporary History

Issue of the Ksani Eristavis' Lands in Dositeos Pitskhelauri's Project of „Ossetia's Spiritual Commission“

Summary

At the beginning of XIX century, with support of the Ottoman empire, in the Caucasus there began the process of mass conversion of mountain dwellers to Mohammedanism. The Russian Emperor considered it reasonable to confront the orthodox missionaries activity to this process. The last 27th paragraph of the project of Gori Archbishop Dositeos Pitskhelauri, prepared under direct instructions of Alexander the I, was supporting the necessity of deprivation of the Ksani Eristavis of their Ksani and Gverdisdziri estates for successful conversion of the Caucasians to Christianity. On the basis of the project, on the 31st of August 1814 the Russian Emperor's rescript was pub-

lished according to which the Ksani Eristavis were deprived of Ksani and Gverdisdziri estates and they were transferred to treasury institution. This resolution was followed by uncontrolled processes: the Ossetians living in the Kavkasioni mountains were disobeying the Russian government, they were not paying the treasury taxes as well. Because of such further developments the Georgia's Commander in Chief Rtishchev suspended the supreme rescript of 1815. Study of the issue was first continued at Russia's Ministers' Committee and then at joint meeting of Georgia's Higher Authorities and Synodal canton. Dositeos' mercenary attitude to the issue became notable. For majority of the members of the government deprivation of the Eristavis of their estates was inadmissible. Because of this in 1817 the Emperor annulled the resolution. Dositeos was considered to be unreliable figure. In 1817 he was replaced by Theophilakte Rusanov.